

LANDSCHAPSBESCHERMING IN LIMBURG

door
HANS JONGMANS

In de provincie Limburg kunnen wij drie verschillende gebieden onderscheiden:

het Zuid Limburgse krijt- en lössplateau (60 - 320 m boven NAP);

de zand- en hoogveengebieden van Mid- den- en Noord-Limburg (15-60 m boven NAP);

het Maasdal van zuid naar noord over een lengte van circa 110 km.

De landschappen die hier voorkomen, zijn de volgende:

het natuurlandschap.

Dit bestaat in hoofdzaak uit natuurschoon- gebieden, natuurreservaten, bossen, woeste gronden, water, enz. die veelal van wetenschap- pelijke betekenis zijn. Deze gebieden zijn voor de land- en tuinbouw in het algemeen niet of nauwelijks van belang.

het gemengd natuur- en cultuurlandschap.

Agrarisch gebied met bijzondere landschap- pelijke waarde. Het zijn gebieden met hoofd- zakelijk agrarisch grondgebruik die echter door hun natuurlijke gesteldheid, vooral door het reliëf en de vele groen-elementen, van grote recreatieve waarde zijn.

Men begint steeds meer te beseffen, dat re- servaten in vele opzichten aan waarde kunnen winnen als men ze met hun omgeving tot één harmonisch geheel maakt. Het zijn vaak de geleidelijke overgangen tussen natuur- en cul- tuurgebieden, die een verrijkende invloed op flora en fauna uitoefenen.

het cultuurlandschap.

Hieronder zijn begrepen de beschermde

stads- en dorpsgezichten, het agrarisch gebied grenzend aan natuurgebied en het overig agra- risch gebied.

INVLOED VAN DE MENS

Van een ongerept plantenkleed, dat van na- ture in hoofdzaak zou bestaan uit gemengde loofhoutwouden en struweel, is in Limburg nergens meer sprake, evenmin als in de meeste andere delen van Nederland en Europa. Bij nadere beschouwing is de menselijke invloed zelfs nog te herkennen in de ogenschijnlijk natuurlijke vegetatie, zoals gemengde loofhout- bossen, heidevelden, kalkgraslanden, rivier- duinen en moerassen.

De door de mens teweeg gebrachte verande- ringen in de oorspronkelijke bodem en vege- tatie zijn, zoals prehistorische vondsten en tijdsbepalingen aannemelijk hebben gemaakt, minstens 5000 jaren geleden begonnen met de opkomst van de veeteelt en de landbouw in het mesolithicum en neolithicum.

De limburgse landschappen zijn dan ook cultuurlandschappen, ontstaan door het agra- risch bodemgebruik, waarin de kunstmatige vegetaties: de akkers, de graslanden en de boomgaarden, de boventoon voeren. Zij hebben in de loop der tijden steeds meer ruimte moeten afstaan aan nog intensievere vormen van het bo- demgebruik, zoals de woon- en industriële werkgebieden, de wegen en de ontgrondingen. (Dr. Ir. D i e m o n t)

Welk een geheel andere aanblik zou het te- genwoordige Limburg bieden, indien de bo- demoppervlakte nog schuil zou gaan onder het ongerepte natuurlijke vegetatiekleed, zonder dat de mens, in een eeuwenlang gestadig stre- ven naar betere levensomstandigheden, tenslot- te iedere vierkante meter bodem aan zich dienst- baar heeft gemaakt.

Waar de bosbegroeiing werd vernietigd, ver-

anderde het plantenklee, veranderde de bodemgesteldheid en de waterhuishouding en veranderde tenslotte het klimaat.

Met de aanwas van het zielental, dat gedurende de afgelopen eeuw vooral in Limburg sterk gestegen is, ging het streven naar een intensivering van het bodemgebruik hand in hand.

Het verlies van natuurgebieden werd nog erger door de aanwezigheid van bodemschatten zoals steenkool, bruinkool, turf, kalkmergel, leem, zand en grint, die in steeds grotere omvang werden ontgonnen.

De ontluistering van gehele landstreken ging zich door de aantasting van de laatste reserve aan bos- en natuurgebieden steeds duidelijker aftekenen.

De landbouw begon meer en meer de last te ondervinden van de vervuiling van het klimaat, de verstoorde waterhuishouding en de bodemerosie als gevolg van een te ver doorgevoerde ontbossing en ontwatering.

De ontspanningsmogelijkheden in de natuur voor de groeiende stad- en industriebevolking werden voortdurend geringer.

DE INDUSTRIËLE EXPANSIE

Als gevolg van de bevolkingsaanwas, van de inkrimpende werkgelegenheid in de landbouw en van het sluiten van de Zuid Limburgse steenkolenmijnen met toeleveringsbedrijven, is een sterke industriële expansie in deze provincie noodzakelijk.

De nieuwe industrieterreinen, die soms slechts enkele, soms echter enige honderden hectaren beslaan, zijn veelal geprojecteerd in de onmiddellijke omgeving van dichtbevolkte gebieden, die, voor een gezond leefmilieu reeds een groot tekort aan groene ruimte hebben.

In het bijzonder wordt deze ontwikkeling met grote zorg waargenomen in het sterk verstedelijkte Zuid Limburg, waar ruim 60% van de miljoen Limburgers zijn geconcentreerd op een oppervlakte die slechts 30% van de provincie beslaat. Het landschap wordt door velen slechts gezien als woon-, werk- en verkeersgebied waarin nauwelijks een plaats is ingeruimd voor het natuurbehoud als basis voor recreatie en het toerisme.

De specifieke situatie in Zuid Limburg door de mijnsluitingen roept het gevaar op van een

overwaardering van de herstructurering van de werkgelegenheid. Een waarschuwing dat voor dit beleid niet altijd de belangen van landschap, landbouw en natuurbescherming moeten wijken, is beslist noodzakelijk.

Te verwachten is een verdubbeling en waarschijnlijk een verdriedubbeling van de bebouwde oppervlakte.

Ingrijpend zijn ook de wijzigingen die zich in het landschap voltrekken als gevolg van de reconstructie en uitbouw van het wegennet en door de aanleg van brede leidingstraten ten behoeve van het vervoer van gas, olie, chemicaliën en wellicht in de toekomst ook van vaste stoffen.

Tienduizenden hectaren recreatieterrein zullen nodig zijn.

OPENLUCHTRECREATIE

De verkorting van de werktijd en het evenredig groeiend probleem van de vrijetijdsbesteding vereisen het aanwijzen en inrichten van recreatielandschappen tussen en naast de dichtbevolkte gebieden.

De openluchtrecreatie wordt steeds intensiever en is daardoor voor de natuurreservaten een probleem van de eerste orde.

Tegenover elkaar staan enerzijds de noodzaak om de in de reservaten aanwezige levensgemeenschappen de rust te geven, anderzijds de gerechtvaardigde wens van het publiek om van „hun” staatsnatuurreservaten te genieten.

RUIMTELIJKE ORDENING

Gelukkig krijgen al deze in het oog lopende verschijnselen steeds meer aandacht, zodat een reactie niet langer kan uitblijven. Dit blijkt o.m. uit de introductie van beschermde randzones (bufferzones) rondom de natuur- en bosgebieden, alsook uit het aanwijzen van agrarische gebieden met bijzondere landschappelijke waarde bij het opstellen van regionale streekplannen en van gemeentelijke bestemmingsplannen.

De bescherming van de grond wordt zoveel mogelijk vastgelegd en gecontroleerd door planologische maatregelen, de ruimtelijke ordening.

Ruimtelijke ordening is het door bestuursmaatregelen geven van een zodanige bestemming aan land en water in het kader van wonen, werken, recreatie en verkeer, dat het menselijk

Droogdal tussen Wageler- en Schweibergerbos in het Mergelland.

Foto: J. Th. ter Horst.

welzijn daardoor zoveel mogelijk wordt gediend. (Prof. Klein)

De planning zou het mogelijk moeten maken dat de wensen t.a.v. industrialisatie, recreatie, herstructurering van de landbouw, enz. samen worden gebracht in een werkelijke ruimtelijke ordening.

Met het voortschrijden van de verstedelijking wordt de betekenis van de overblijvende onbebouwde ruimte nog steeds duidelijk onderkend. De toekomst van de ruimte, de gebruiksmogelijkheden ervan en de vormgeving en inrichting van het landschap vormen een actueel onderwerp. Het blijft voor de bestuurlijke organen bijzonder moeilijk om bij de streekontwikkelingen de dikwijls tegenstrijdige belangen evenwichtig tegen elkander af te wegen. Dit heeft dan tot gevolg, dat het landschap en

de daarin gelegen natuureservaten onnodig worden aangetast.

Streek- en bestemmingsplannen zijn in feite voor vele gebieden niet meer compleet als daaraan niet een landschapsplan ten gronde ligt. In dit landschapsplan dient behalve aan het behoud, vooral aan de opbouw van het landschap en aan een betere groenvoorziening in en bij de stedelijke centra aandacht te worden geschonken. Met de vraag naar een goed gestructureerd landschap als basis voor wonen, werken, verkeer en ontspanning wordt bij de herinrichting van de landbouwgebieden in het kader van de ruilverkavelingen thans in belangrijke mate rekening gehouden.

De sterk gegroeide bewustwording omtrent de betekenis van het milieu voor de samenleving richt zich niet alleen op de vormgeving van

de stedelijke gebieden maar concentreert zich eveneens op de inrichting en het gebruik van het platteland.

Verschillende ruilverkavelingen zoals b.v. bij Bergen (L.) en Mergelland zullen op de ontwikkeling van het landschap een dusdanige invloed hebben dat het noodzakelijk is een tijdige coördinatie met de streek- en bestemmingsplannen te verzekeren.

BOSSEN

Bossen, natuur en landschap evalueren tot onmisbare en onvervangbare waarden in de hedendaagse samenleving, nodig voor het behoud, beheer en het scheppen van een evenwichtig en gezond milieu, dat een essentiële factor in het ruimtelijk beleid vormt.

Bossen en houtopstand zijn nodig voor de instandhouding van het landschap, voor het natuurbehoud (refugia voor fauna en flora) voor de recreatie (noodzakelijke achtergrond, coulissen) en voor de houtproductie in bosarm Nederland.

NATUURBEHOUD

„Natuurbehoud” is een relatief begrip. Natuur wekt associaties op met ongerepte gebieden waarin sinds mensenheugenis slechts het klimaat, de flora en de fauna werkzaam zijn geweest. Het woord „behoud” kan eveneens een verkeerde indruk wekken. Het ademt een sfeer van alles-bij-het-oude-laten, van niets doen, hetgeen zeker niet overeenstemt met het actieve beheer, dat o.a. in de staatsnatuurreservaten wordt gevoerd.

De structuur van „natuur-gebieden” werd verkregen door de in vroeger tijden toegepaste bewerkingsmethoden van de bodem, door thans verouderde agrarische activiteiten en door de afstanden waarover en de wijzen waarop de bevolking zich vroeger verplaatste. Wil dit karakter behouden blijven dan is een voortzetting van de ouderwetse beheersmethoden veelal geboden.

Graslanden moeten weliswaar in cultuur blijven, doch ten aanzien van de bemesting en het maaien zijn de moderne methoden vanuit natuurbehoudsstandpunt uit den boze; kunstmest, onkruidverdelgingsmiddelen en zware landbouwmachines brengen een verarming van de flora en van de fauna teweeg.

In een dichtbevolkt land als het onze dient bij het beheer van natuurterreinen rekening te worden gehouden met veranderingen, die in de omgeving van deze terreinen plaats vinden. Ingrepen in deze omgeving, zoals ontgroning en onttrekking van water komen veelvuldig voor.

Ook de toenemende vervuiling van het oppervlaktewater leidt bij het reservaatbeheer tot problemen. De meeste van nature ontstane levensgemeenschappen blijken bijzonder gevoelig te zijn voor veranderingen in het milieu. Verschillende plante- en diersoorten vervullen juist door deze kwetsbaarheid mede een rol als indicatoren wanneer veranderingen in het gebied zijn, die de hygiëne van het milieu in het algemeen bedreigen.

PARKGEBIEDEN

Een groot aantal gebieden, verspreid over geheel Nederland, bezit door ligging of door landschappelijke kwaliteit bijzondere mogelijkheden voor recreatie. In de parkgebieden zullen naast het behoud van de landschappelijke kwaliteit de toeristische ontsluiting en de verdere verbetering van de recreatieve infrastructuur de aandacht vragen.

In dit verband zijn in Zuid Limburg de gedachten uitgegaan naar het omgrenzen van een Nationaal Park van formaat. Een geschikt terrein daartoe zou ten zuiden van Gulpen kunnen worden gevonden in de stroomdalen van Geul en Gulp met het daartussen gelegen plateau, waarvan de hoger gelegen hellingen grotendeels begroeid zijn met bossen. Dit landelijk gebied is een tamelijk open gebied met verschillende concentratiepunten. Deze groene streek is toeristisch en recreatief van regionale en nationale betekenis.

„HET LIMBURGS LANDSCHAP”

In het begin van deze eeuw werd de landelijke „Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten in Nederland” opgericht; in 1931 kwam de stichting „Het Limburgs Landschap” tot stand.

Het doel van deze stichting is het bevorderen en het behouden van natuur- en landschapsschoon in de provincie Limburg.

De stichting tracht haar doel te bereiken door:

— adviezen te geven aan overheids- en an-

dere instanties omtrent maatregelen, die in concrete gevallen getroffen zouden kunnen worden ter bewaring of verbetering van natuur- en landschapsschoon;

— terreinen aan te kopen, te beheren en te exploiteren waarvan het natuur- en landschapsschoon waardevol is of bedreigd wordt;

— samen te werken met andere natuurbe-

tuurplannen ten behoeve van o.m. gemeentelijke bestemmingsplannen en regionale streekplannen. In het kader van de landschapsbouw heeft het Staatsbosbeheer een taak bij het scheppen van basisvoorzieningen voor de recreatie in de vrije natuur. De afdeling landschapsbouw heeft ook bemoeienis met de ruilverkavelingen.

De Brunssummerheide.

schermingsinstanties binnen en buiten de landsgrenzen;

— voorlichting te geven over de natuur.

Omdat het landschap niet alleen ontstaat onder invloed van natuurlijke oorzaken, maar vaak ook door toedoen van de mens, strekt de zorg van de stichting zich mede uit tot cultuurvoortbrengselen, vooral wanneer deze door hun vorm, ligging of ouderdom de waarde van het landschap verhogen.

TAKEN VAN HET STAATSBOSBEHEER

Het Staatsbosbeheer heeft drie taken:

— domeinbeheer d.w.z. het beheer van de staatsbossen die hout opleveren (productiebossen);

— de natuurbescherming en het natuurbehoud, aankopen en beheren van staatsreservaten.

— de landschapsbouw. Deze houdt zich bezig met het ontwerpen van landschapstruc-

In navolging van het door de particuliere natuurbescherming gegeven voorbeeld, begon omstreeks 1947 het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk met de meest doeltreffende bescherming, n.l. met de aankoop van belangrijke natuurgebieden en het stichten van staatsnatuurreservaten.

NATUURRESERVATEN

De eigenaar: overheidsinstantie, particulier of particuliere organisatie kan zijn terrein tot natuurreservaat bestemmen. Een andere mogelijkheid is het rangschikken van het terrein onder de natuurbeschermingswet van 1 januari 1968.

Wanneer een terrein de moeite van het behouden waard lijkt, wordt het geïnventariseerd. Er wordt vervolgens een rapport opgesteld, waarin de essentiële gegevens over het terrein worden vermeld tezamen met een overzicht van de belangrijkste flora- en fauna-elementen. Aan

de Minister van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk wordt dan voorgesteld het terrein op het aankoopplan te plaatsen.

De stichting „Het Limburgs Landschap” heeft nu 16 reservaten in de provincie o.a. het landgoed en omliggende terreinen van de Hamert, de Ravenvennen en het kasteel Neercanne. Onlangs werd besloten over te gaan tot de volgende aankopen:

in het Geuldal onder de gemeente Berg en Terblijt, 80 ha hellingbossen;

nabij Well, aan de weg naar de Wellse Hut, het landgoed Bosserheide. Dit 60 ha groot gebied bestaat uit loof- en naaldhoutbos waartussen enkele stuifzandduinen;

in de gemeente Montfort het landgoed Rozendaal, met ongeveer 100 ha bos en cultuurgrond;

in het Zwarte Water gelegen binnen de gemeenten Venlo, Arcen en Velden, 125 ha bos, broekland en water.

De „Vereniging tot behoud van Natuurmonumenten” heeft in Limburg 5 reservaten o.a. de kastelen Genhoois en Chaloen met bijbehorende bossen en landerijen gelegen te Oud-Valkenburg, verder een deel van de Mookerheide en het Bovenste Bos te Epen.

Het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk heeft 31 reservaten waaronder het Savelsbos, het Bunderbos, het Meinweggebied, het Leudal, de Groote Peel. Sommige terreinen zijn klein, andere hebben een grote oppervlakte.

In de provincie zijn thans 40 landgoederen onder de natuurschoonwet 1928 gesteld. Een aantal hiervan is toegankelijk, sommige alleen op wandelkaart; een aantal is niet toegankelijk.

Voorts zijn er nog 6 bosgebieden eigendom van het Ministerie van Landbouw en Visserij, waaronder het Staatsbosbeheer als instelling valt. Het bekendste en grootste boscomplex is het Vijlenerbos e.o. bij Vaals. Tenslotte zijn er nog een aantal bosgebieden eigendom van gemeenten en het Ministerie van Defensie.

Overzicht van de Natuurgebieden in Nederlands en Belgisch Limburg

	Nederlands Limburg	Belgisch Limburg
Oppervlakte provincie	220.000 ha	240.000 ha
Bossen, heide, vennen, enz. (natuurgrond)	34.000 ha (in 1964) waarvan: 26.511 ha bos (dit is 12,2%) (Ned. 7,8%) 7.290 ha woeste grond (dit is 3,3%) (Ned. 4,7%)	47.000 ha (in 1959) waarvan: 34.150 ha bos (dit is 14,3%) 13.299 ha woeste grond (dit is 5,1%)

Provincie Limburg in Nederland

Staatsdomein bossen	1500 ha
Staatsnatuurreservaten	4000 „
Limburgs Landschap	1225 „
Gemeente bossen	6650 „
Diverse beschermde bossen (landgoederen e.d.)	3720 „
	17095 ha

Onbeschermde natuurgrond ca. 17200 ha

Literatuur:

W. H. Diemont: De toepassing van de plantensociologie bij het beheer van het Limburgs Landschap. Mededelingen van de Botanische tuinen en het Belmonte Arboretum der Landbouwhogeschool te Wageningen, vol XII, 1970.

Gedenkboek „Het Limburgs Landschap” 1931-1956. Maastricht 1956.

Jaarverslagen van het Staatsbosbeheer Utrecht.

Jaarverslagen van de Prov. Directie van het Staatsbosbeheer in Limburg.

Land- en tuinbouw en ruimtelijke ordening. Inleidingen door Ir. F. C. Prillewitz en Dr. Ir. W. H. Diemont 1970.

Limburgse landschappen. Gids voor natuur en landschapschoon in de provincie Limburg. Uitg. stichting „Het Limburgs Landschap”, 1967.

Natuurhistorisch Maandblad, Jrg. 57, nrs. 7-8-9, september 1968; „De luister van het Mergelland”.

Uitgangspunten voor een streekplan voor Maas en Mergelland. Uitg. Prov. Planologische Dienst, 1967.